

Щоб країна могла жити, потрібно, щоб жили права.
Адам Мицкевич

ТЕМА 1. ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

- 1.1. ПРАВО У СИСТЕМІ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРАВА.
- 1.2. СТРУКТУРА СИСТЕМИ ПРАВА. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВСТВА. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА.
- 1.3. ДІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У ЧАСІ, ПРОСТОРІ ТА КОЛУ ОСІБ.
- 1.4. ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ.

Мета вивчення даної теми:

1. засвоїти та отримати розуміння, яким чином формується право, які чинники впливають на формування норм права, систему права та правового регулювання, джерела права та загальне поняття правової системи України.
2. розвинути поняття практичного значення цих знань та розвинути навички практичного застосування для вирішення конкретних життєвих або правових питань.

1.1. ПРАВО У СИСТЕМІ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРАВА.

Задовольняючи свої життєві потреби та інтереси, людина вступає у зв'язки та відносини з іншими людьми, без яких вона не може існувати. Відтворення цих відносин згодом стає особливою потребою людей і перетворюється на відносно самостійну сферу їх життєдіяльності. Цей процес має безперервний характер і тому кожне суспільство має регулювати відносини між людьми. Таке регулювання та охорона суспільних відносин здійснюється за допомогою соціальних норм. Вони можуть відповідати або не відповідати її інтересам, світогляду, ціннісним орієнтаціям, переконанням. У зв'язку з чим ці норми можуть виконуватися або зовсім не виконуватися. І тому громадянське суспільство повинно відповідати за зміст соціальних норм, які воно встановлює, за їх принципову здійсненність, їх практичне виконання.

У своїй сукупності норми представляють єдину систему соціального регулювання, в якій ефективність кожного виду норм, найбільшою мірою, виявляється лише у взаємодії з іншими елементами цієї системи. Система соціальних норм відображає досягнутий ступінь економічного, соціально-політичного і духовного розвитку суспільства, якість життя людей, історичні і національні особливості країни, характер державної влади.

Соціальні норми — це історично зумовлені загальні правила поведінки людей у суспільстві, є проявом їх свідомої вольової діяльності та забезпечуються різними засобами соціа-

льного та державного впливу.

Кожна соціальна норма має специфічні риси, однак кожній з них притаманні і загальні для всіх норм ознаки:

- 1) регулюють відносини, які існують між людьми в суспільстві та між суспільством і державою;
- 2) мають загальний характер, діють як типові регулятори поведінки, тобто поширюються на невизначене коло осіб та розраховані на багаторазове застосування;
- 3) виникають у процесі історичного розвитку і функціонування суспільства, внаслідок свідомої вольової діяльності людей;
- 4) гарантуються та забезпечуються певними засобами суспільного або державного впливу.

Зазначені ознаки соціальної норми характеризують її, як важливий регулятор суспільних відносин, що активно впливає на поведінку людей і визначає її дії в різних життєвих обставинах.

Всі соціальні норми мають спільну мету — регулювати поведінку людей, але розрізняються за способами створення, сферою дії.

Види соціальних норм:

Норми права — це загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки, встановлені або санкціоновані державою і спрямовані на врегулювання найважливіших суспільних відносин шляхом надання їх учасникам юридичних прав і покладення на них юридичних обов'язків. Іншими словами, це — правило, що містить дозвіл, обмеження, заборону або покладає позитивний обов'язок, а також визначає, яким чином слід діяти за певних обставин;

Норми моралі — це правила поведінки людей, які склалися у суспільстві на підставі їх уявлень про честь, гідність, совість, добро і зло, справедливе і несправедливе, гуманне й негуманне, та забезпечуються їх внутрішніми переконаннями та засобами громадського впливу. Норми моралі, зазвичай, незафіксовані документально, вони існують як моральні орієнтири у свідомості людей. Слід зазначити, що в суспільстві, крім класово обумовлених моральних настанов, сформувалися і моральні вимоги загальногромадської значущості, зокрема турбота про людей похилого віку, надання матеріальної та моральної допомоги хворим і незаможним громадянам тощо;

Корпоративні норми (норми об'єднань громадян) — це правила поведінки, що встановлюють для своїх членів об'єднання громадян, які держава визнає або навіть надає їм обов'язкового характеру. Особливістю корпоративних норм полягає у тому, що вони регулюють діяльність, зумовлену завданнями певних об'єднань громадян і спрямовану на досягнення певної мети, заради якої вони створені. Ця група соціальних норм знаходить свій вираз і закріплення у правових актах (статуті, положення, програми), які видаються відповідними об'єднаннями;

Звичаї — це неписані правила поведінки людей, соціальних груп, що склалися історично у суспільстві внаслідок багаторазового повторення і використання протягом тривалого часу в аналогічних ситуаціях, які закріпилися у їх свідомості та поведінці, стали внутрішньою потребою їх психічної діяльності. Різновидом звичаїв є традиції. Вони також зумовлені звичкою, природністю формування й утвердження в свідомості людей того чи іншого типу поведінки. Традиції охоплюють, як правило, відповідний тип поведінки, складаються не з однієї дії, а із стилю поведінки. Іншими словами, **традиції** — це загальні правила поведінки людей, соціальних груп, які закріплені у суспільній практиці внаслідок багаторазового повторення протягом тривалого часу та передаються із покоління у покоління.

Релігійні норми — це правила поведінки віруючих людей, які встановлені різними віросповіданнями і містяться в релігійних джерелах. Ця група соціальних норм зафіксована у священних книгах християн, іудеїв, мусульман, буддистів тощо (Біблії, Торі, Корані, Ведах). Норми релігії регулюють відносини віруючих у межах церкви або іншої релігійної організації та порядок відправлення ними релігійних культів.

Виконання більшості соціальних норм забезпечується недержавними засобами: громадським осудом, санкціями з боку об'єднань громадян, церкви тощо. Держава забезпечує виконання тільки норм права, які відрізняються від інших соціальних норм взаємозв'язком із державою, напрямками та способами впливу на суспільні відносини.